

УДК 811.161.2=521'374'373.46:355]-115"1928"

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/102-25>

Назарій НАКОНЕЧНИЙ,

orcid.org/0009-0006-2661-7043

аспірант кафедри загального мовознавства

Львівського національного університету імені Івана Франка

(Львів, Україна) nazarii.nakonechnyi.wa@gmail.com

ВІЙСЬКОВА ЛЕКСИКА В ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЯПОНСЬКОЇ МОВ 1928 РОКУ: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Дослідження присвячене зіставному аналізу відповідників «Російсько-українського словника військової термінології» (1928) за редакцією С. та О. Якубських і японського «Нового словника військових термінів» (『兵語新辞典』, Heigo Shin Jiten, 1928) укладача С. Кумагаї. Проблема дослідження зумовлена необхідністю з'ясувати специфіку кодифікації фахової лексики в умовах, коли обидві мови реагували на глобальні виклики модернізації після Першої світової війни – конфлікту, що кардинально змінив технологічний та доктринальний устрій військової сфери. Метою статті є надання порівняльної характеристики тематичних груп і структурних особливостей військової лексики у згаданих словниках на тлі соціополітичних реалій міжвоєнного періоду. Основу теоретичної бази сформували праці українських, японських та інших зарубіжних мовознавців (І. Кочан, В. Карачун, Г. Мацюк, Т. Панько, Л. Томіленко, Л. Симоненко, Л. Халіновська, С. Курашіма, Т. Ямада, М. Інукаї, Е. Мацуї), присвячені проблемам лексикографії, термінознавства та соціолінгвістичним аспектам еволюції фахових мов. За ілюстративний матеріал послужила військова лексика, а також виокремлені тематичні групи (ТГ) та їхнє структурно-семантичне наповнення в реєстрах обох лексикографічних праць. Застосовані метод вибіркового аналізу, порівняльно-зіставний метод та метод лексикографічного опису. Отримані результати ілюструють спільні та відмінні моделі кодифікації військової лексики, демонструючи вплив індустріалізації війни на розвиток фахових терміносистем. Зокрема встановлено, що українська військова термінологія вирізнялася аналітизмом, дериваційною прозорістю та актуалізацією питомої лексики, тоді як японські терміни характеризувала структурна щільність у зв'язку з багатокомпонентними ієрогліфічними утвореннями (канто). Автор дійшов висновку, що попри генетичну та структурну віддаленість флективної української та аглютинативної японської мов, спільні (15) та відмінні (3) тематичні групи військової лексики виконують функцію інструмента фахової комунікації і є тим лінгвокультурним маркером, що відображає історико-політичні реалії підрадянської України та милітаризованої Японії доби Шьова.

Ключові слова: військова лексика, термінологічні словники, українська мова, японська мова, політика «українізації», період Шьова, тематична група.

Nazarii NAKONECHNYI,

orcid.org/0009-0006-2661-7043

PhD student at the Department of General Linguistics

Ivan Franko National University of Lviv

(Lviv, Ukraine) nazarii.nakonechnyi.wa@gmail.com

MILITARY VOCABULARY IN TERMINOLOGICAL DICTIONARIES OF THE UKRAINIAN AND JAPANESE LANGUAGES OF 1928: A COMPARATIVE ANALYSIS

The study is devoted to a comparative analysis of lexical equivalents in the "Russian-Ukrainian Dictionary of Military Terminology" (1928) edited by S. and O. Yakubsky and the Japanese "New Dictionary of Military Terms" (『兵語新辞典』, Heigo Shin Jiten, 1928) compiled by Kumagai Sojiro. The research problem is driven by the need to clarify the specifics of codifying professional vocabulary under conditions where both languages were responding to the global challenges of modernization following World War I – a conflict that radically changed the technological and doctrinal structure of the military sphere. The aim of the article is to provide a comparative analysis of the thematic groups and structural features of military vocabulary in the aforementioned dictionaries against the backdrop of the socio-political realities of the interwar period. The theoretical framework is based on the works of Ukrainian, Japanese, and other foreign linguists (I. Kochan, V. Karachun, H. Matsyuk, T. Panko, L. Tomilenko, L. Symonenko, L. Khalinovska, S. Kurashima, T. Yamada, M. Inukai, E. Matsui) devoted to the problems of lexicography, terminology, and sociolinguistic aspects of the evolution of professional languages. The illustrative material consists of military vocabulary, as well as the identified thematic groups (TG) and their structural-semantic content within the registers of both lexicographical works. The study employs the sampling method, the comparative method, and the method of lexicographical description. The obtained results illustrate

both common and distinct models of military vocabulary codification, demonstrating the impact of the industrialization of war on the development of professional terminological systems. In particular, it was established that Ukrainian military terminology was characterized by analyticity, derivational transparency, and the actualization of native vocabulary, whereas the Japanese terminology was distinguished by structural density due to multi-component ideographic formations (kango). The author concludes that despite the genetic and structural distance between the inflected Ukrainian and the agglutinative Japanese languages, the common (15) and distinct (3) thematic groups of military vocabulary serve as instruments of professional communication. They act as linguocultural markers reflecting the historical and political realities of Soviet-ruled Ukraine during the "Ukrainization" policy and militarized Japan during the Showa era.

Key words: military vocabulary, terminological dictionaries, Ukrainian language, Japanese language, "Ukrainization" policy, Showa period, thematic group.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві сформована теорія лексикографії та термінознавства дозволяє кодифікувати норми мови в діахронії та синхронії. Актуальність теми дослідження зумовлена потребою розвитку теорії зіставного мовознавства про становлення військових терміносистем у період між світовими війнами та необхідністю виявлення спільних та відмінних моделей номінації військової реальності в типологічно різних мовах. Одночасний вихід друком «Російсько-українського словника військової термінології» та японського «Нового словника військових термінів» (『兵語新辞典』, Heigo Shin Jiten) у 1928 році є підставою для зіставного аналізу військової лексики української та японської мов. Обидві лексикографічні праці відображають реакцію мови на глобальні виклики модернізації після Першої світової війни – конфлікту, який кардинально змінив технологічний та доктринальний устрій військової сфери. Проте, на тлі спільних технологічних зрушень, ці словники демонструють відмінні стратегії кодифікації, зумовлені історичним та політичним контекстами міжвоєнного періоду: нетривала політика «українізації» в підрадянській Україні та доба мілітаризації першої половини епохи Шьова (1926–1945) в Японії.

Аналіз досліджень. У японській лінгвістиці напрям лексикографії та термінознавства представлений працями С. Курашіми (倉島, 2008), Т. Ямади (山田, 1981), М. Інукай (犬飼, 1999), Е. Мацуї (松井, 2005), Ху Ці (胡, 2014) та Ш. Нобуоки (信岡, 2003). Засади української лексикографії та термінознавства детально досліджені у працях Т. Панько, І. Кочан та Г. Мацюк (Панько та ін., 1994), у дослідженнях В. Карачуна (Карачун, 2000), Л. Томіленко (Томіленко, 2015), Л. Симоненко (Симоненко, 2011) та Л. Халіновської (Халіновська, 2012). Попри значний масив наукових розвідок у кожній із зазначених галузей, порівняльна характеристика військової лексики японської та української мов міжвоєнного періоду, зокрема на матеріалі лексикографічних праць 1920-их років, ще не ставала об'єктом лінгвістичного дослідження.

Мета статті – обґрунтувати історичні умови появи та надати порівняльну характеристику тематичних груп відповідників і структурних особливостей у військових словниках українською та японською мовами. Відповідно до мети визначено такі завдання: розкрити історико-політичний контекст виникнення словників, дослідити склад реєстру проаналізованих праць, розмежувавши власне терміни, номени та загальновживані слова; виокремити тематичні групи та простежити їхню динаміку; проаналізувати семантику і структуру відповідників.

Виклад основного матеріалу. У підрадянській Україні 1921–1932 рр. формування військової лексики зумовили процеси компартійної «українізації» (Карачун, 2000: 404–405). Як зазначає І. Дзюба, беручи до уваги матеріали партійних з'їздів 1920-х років (зокрема виступи М. Скрипника), Червона Армія того часу виступала «апаратом русифікації» українського селянства. Однак, щоб уникнути відчуження народних мас і зберегти контроль над українцями, радянське керівництво вимушено пішло на поступки: VIII з'їзд РКП(б) закріпив перспективу територіальних військових з'єднань, що визначила українізацію культурно-політичної роботи у війську (Дзюба, 2005: 156–157). Саме для забезпечення таких україномовних підрозділів виникла потреба в розробці нової української військової термінології.

Головним осередком її формування стала Школа червоних старшин (ШЧС), що почала діяти 26 червня 1920 р. у Харкові. У різні роки заклад очолювали П. Солодуб, П. Ткалук (з 1922 р.), комдив Борисенко та С. Міщенко; комісаром був М. Кирпонос (Берестов, 1978: 18; Червоний юнак, 1931: 10). У стінах школи вирувало культурне життя: курсанти видавали журнал «Червоний юнак», діяли літературні гуртки під керівництвом П. Панча, О. Копиленка та В. Сосюри, часто гостював О. Вишня (Берестов, 1978: 12). До викладання залучали й колишніх командантів Української галицької армії (УГА), зокрема Г. Коссака (Російсько-український словник, 1993: 1–4). В умовах системи «територіальної оборони», де українська

мова командування побутувала, зокрема, у Проксурівській Червонокозачій дивізії, фахівці ШЧС перекладали статuti, формували спеціальну «Бібліотеку червоноармійця», а в 1925–1928 рр. видавали тижневик «Червоноармієць» (Карачун, 2000: 404–405; Російсько-український словник, 1993: 1–4). Крім того, викладацький склад долучився до створення першого «Практичного російсько-українського словника для військових» 1924 року (Російсько-український словник, 1928: 5).

Про новий етап творення нової військової термінології засвідчив вихід у 1928 році «Російсько-українського словника військової термінології». Упорядниками стали брати С. та О. Якубські. Словник можна класифікувати як спеціальний перекладний двомовний довідник, метою якого було стандартизувати військові відповідники. Роботу над ним ініціювало Державне видавництво України. Військову термінологію цього видання в 1926 році розробляли з начальницьким складом ШЧС, після чого передали для перевірки до Академії наук (Російсько-український словник, 1993: 1–4). Редагування здійснював Технічний відділ Інституту української наукової мови (ІУНМ) УАН. Для цього було створено спеціальну комісію у складі члена відділу Д. Панкевича, філолога Ю. Кондрачука та співавторів словника – братів С. та О. Якубських. З 1 лютого по 15 травня 1927 року комісія провела 44 засідання, на яких узгоджувала термінологію з ухвалами секцій ІУНМ (Російсько-український словник, 1928: 6–7).

Упорядники застосували гніздовий спосіб лексикографічного опису: базовий іменник (архісема) уточнений постпозитивними прикметниками: *Газ задушливий, газ слізний, газ отруйний* (Російсько-український словник, 1928: 37). Відповідники подані з перехресним покликанням на кожне слово, що входить до їхнього складу. Наприклад, термін *механізм подаючий* зафіксований і на літеру «М», і на літеру «П», за винятком випадків використання не в початковій формі (Російсько-український словник, 1928: 7). Оскільки межа між терміном і загальноживим словом є нестабільною, упорядники запровадили критерії верифікації. До складу реєстру словника ввійшли: 1) власне військові терміни, затверджені комісією Інституту української наукової мови, які маркувалися спеціальним знаком – астериском (*) (наприклад: *ескадрилья, панцерник*); 2) номени (Нікуліна, 2010: 58), що володіють конкретно-предметною співвіднесеністю (*револьвер системи «Наган», кулемет «Максима»*); 3) під особисту відповідальність упорядників вводилися загальноживимі слова з

«царини щоденного військового вжитку» (*дощ, бесіда*) (Російсько-український словник, 1928: 5).

Джерельна база словника охоплює кілька десятків найменувань фахової літератури. З одного боку, опрацьовано тогочасні радянські загальновійськові й спеціальні статuti (зокрема «Бойовий статут піхоти» 1926 р., «Боевой устав конницы»), настанови для артилерії та інструкції до стрілецької зброї («Автомат Федорова», станковий кулемет «Максима») (Російсько-український словник, 1928: 7–8). З іншого боку, для пошуку питомих відповідників залучено іншомовні словники, галицький «Правильник піхотинців» (1914), найновіші термінологічні випуски ІУНМ (з геології, хімії, механіки), а також досвід військового будівництва армій УНР та УГА, звідки запозичено терміни *бунчужний, значковий, сотня, чота* (Російсько-український словник, 1928: 5–7).

На початку 1930-х років розвиток української військової термінології було перервано. Як зауважує І. Дзюба, усі попередні здобутки були згорнуті, армію знову перетворили на інструмент русифікації (Дзюба, 2005: 156–157). У 1938 році ШЧС остаточно переформували (Берестов, 1978: 20), багатьох її викладачів репресували, а доля самих братів Якубських обірвалася у хвилях терору близько 1937 року (Карачун, 2000: 405). Словник вилучили до «спецфондів», а офіційне мовознавство почало таврувати питому лексику як «хуторянську». Випустивши 5 бюлетенів «Проти націоналізму в термінології» (1933–1935 рр.), влада вилучила понад 40 000 термінів, чим започаткувала стрімке зросійщення фахової мови (Карачун, 2000: 405). Проте, як зазначає О. Горбач, доробок Якубських зберігся завдяки еміграції: його матеріали використав поручник УГА І. Ільницький-Заневич, опублікувавши в Берліні «Німецько-український і Українсько-німецький військовий словник» (1938) та «Українсько-німецький словник летунської термінології» (1939). Згодом, у 1993 р., Братство колишніх вояків 1-ої Дивізії УНА (Торонто) за фінансової підтримки Р. Колісника здійснило фотопередрук праці Якубських, повернувши її в науковий обіг (Російсько-український словник, 1993: 1–4).

Появу япономовного «Нового словника військових термінів» (『兵語新辞典』, *Heigo Shin Jiten*, вересень 1928 р.) зумовили мілітаризація суспільства та впровадження військової підготовки в цивільних закладах освіти. Укладач, майор піхоти Кумагай Соджіро (熊谷叟治郎, *Kumagai Sōjirō*), використав свій педагогічний досвід викладання військової справи в токійській середній школі Адзабу (熊谷叟治郎, [б. р.]). Щоб подолати кому-

нікативний бар'єр між армією та призовниками, він створив довідник енциклопедичного типу, видавши його через «Велике японське товариство освітніх комунікацій» (大日本教育通信社). Праця містить детальний візуальний блок (ордени, знаки розрізнення, військові кольори, прапори) та розлогу преамбулу. До останньої увійшли ключові ідеологічні документи: «Імператорський рескрипт про сходження на престол» (踐祚ノ勅語, *Senso no chokugo*), центральний для збройних сил «Імператорський рескрипт армії та флоту» (軍人勅諭, *Gunjin chokuyu*), указ про підняття національного духу, дисциплінарний статут та текст присяги. Завершується видання таблицею рангів (熊谷, 1928). Реєстр японського словника охоплює власне військові терміни (密集教練 (*misshū kyōren* – *стройова підготовка*),催淚性瓦斯 (*sairuisei gasu* – *сльозогінний газ*), номени (三八式歩兵銃 (*Sanhachishiki hoheijū* – *піхотна гвинтівка Тип 38 [Arisaka]*), 十一年式輕機関銃 (*Jūichinenshiki keikikanjū* – *ручний кулемет Тип 11*) та загальноновживані слова (自動車 (*jidōsha* – *автомобіль*), 道路 (*dōro* – *дорога / шлях*) (熊谷, 1928).

Термінологія формує системи, які поділяються на мікросистеми, або ж тематичні групи (ТГ), на основі предметно-логічного зв'язку (Томіленко, 2015: 48). Кожну з них формують сукупності слів, як однієї, так і різних частин мови, об'єднані спільним відрізком дійсності або однаковим предметним спрямуванням; зв'язок між такими одиницями зумовлений не лінгвістичними відношеннями, а насамперед позамовними чинниками – спільними реаліями та поняттями, які вони позначають (Загнітко, 2012: 179). В українському словнику, на підставі наведених критеріїв, можна виокремити такі тематичні групи: «Балістика» (траєкторія, *недоліт*, *розрив*); «Військова медицина та ветеринарія» (шпиталь, *перев'язний пункт*, *ветеринарний лікар*); «Військова хімія та хімічний захист» (протигаз, *іприт*, *хлорпікрин*); «Військові звання, посади та статусні категорії особового складу» (головнокомандувач, *старшина*, *розвідач*); «Військово-інженерна справа та фортифікація» (шанець, *траншея*, *бліндаж*); «Військово-кримінальне право та дисципліна» (гауптвахта, *бунт*, *дезертування*); «Внутрішня, гарнізонна та вартова служба» (статут, *варта*, *патрулювання*); «Засоби зв'язку, комунікація та сигналізація» (пароль, *радіотелефон*); «Ідеологія та світоглядні концепти» (комунізм, *Ленінський куток*, *Рада Народніх Комісарів*); «Міжнародне військове право та дипломатія» (перемір'я, *договір*, *капітуляція*); «Озброєння, військова техніки та боеприпаси» (кулемет, *панцерник*, *танк*);

«Організаційно-штатна структура збройних сил» (Амія Червона, *батальйон*, *полк*, *сотня*, *чота*); «Статутні команди» («В атаку за мною», «В лінію руш», «На багнети»); «Стратегія, тактика, розвідка та маневрування» (стратегія, *тактика*, *маневр*); «Тилове забезпечення, транспорт та логістика» (тил, *бідка*, *віз*); «Топографія, геодезія та орієнтування» (мапа, *мірило*, *висота*); «Фізична підготовка та спорт» (атлетика, *бокс*, *десятизмагання*).

В японському «Новому словнику військових термінів» на підставі тих самих критеріїв можна виокремити такі тематичні групи: «Балістика» (近彈, *kindan* – *недоліт*; 最大射程, *saidai shatei* – *максимальна дальність*; 破裂, *haretsu* – *розрив снаряда*); «Військова медицина та ветеринарія» (兵站病院, *heitan byōin* – *тиловий госпіталь*; 見習獣醫官, *minarai jūikan* – *кандидат у ветеринари*); «Військова хімія та хімічний захист» (催淚性瓦斯, *sairuisei gasu* – *сльозогінний газ*); «Військові звання, посади та статусні категорії особового складу» (大將, *taishō* – *генерал*; 司令官, *shireikan* – *командувач*); «Військово-інженерна справа та фортифікація» (要塞, *yōsai* – *фортеця*; 堡壘, *horui* – *редут*); «Військово-кримінальне право та дисципліна» (軍法會議, *gunpō kaigi* – *військовий трибунал*; 營倉, *eisō* – *гауптвахта*; 譴責, *kenseki* – *догана*); «Внутрішня, гарнізонна та вартова служба» (誓文帳, *seimonchō* – *книга для присяги*; 教育召集, *kyōiku shōshū* – *навчальні збори*; 衛戍勤務, *eiji kinpu* – *гарнізонна служба*); «Засоби зв'язку, комунікація та сигналізація» (無線電話, *musen denwa* – *радіотелефон*; 號音, *gōon* – *сигнал горна*; 合言葉, *aikotoba* – *пароль*); «Ідеологія та світоглядні концепти» (國家總動員, *kokka sōdōin* – *Національна загальна мобілізація*; 帝室, *teishitsu* – *Імператорський дім*; 靖國神社, *Yasukuni jinja* – *святинище Ясукуні*); «Міжнародне військове право та дипломатія» (休戰, *kyūsen* – *перемір'я*; 平和條約, *heiwa jōyaku* – *мирний договір*; 戰時禁制品, *senji kinseihin* – *військова контрабанда*); «Озброєння, військова техніки та боеприпаси» (タンク, *tanku* – *танк*; 地雷, *jirai* – *міна*; 輕機関銃, *keikikanjū* – *ручний кулемет*); «Організаційно-штатна структура збройних сил» (大隊, *daitai* – *батальйон*; 小隊, *shōtai* – *взвод*; 憲兵隊, *kenpeitai* – *військова поліція*); «Стратегія, тактика, розвідка та маневрування» (突撃, *totsugeki* – *штурм*; 奇襲, *kishū* – *пантова атака*; 偵察, *teisatsu* – *розвідка*); «Тилове забезпечення, транспорт та логістика» (兵站, *heitan* – *тилове забезпечення*; 自動車, *jidōsha* – *автомобіль*; 補充, *hojū* – *поповнення*); «Топографія, геодезія та орієнтування» (水準基面, *suijun kimen* – *базисна*

нульова площина; 記號, *kigō* – топографічний знак); «Уніформологія та військові відзнаки» (禮服, *reifuku* – парадна форма; 袖章, *sodeshō* – нарукавний шеврон; 徽章, *kishō* – кокарда).

Порівняння двох словників засвідчує: із виокремленого масиву тематичних груп п'ятнадцять тематичних груп є спільними для обох словників, а лише три з них є відмінні (дві в українському словнику та одна в японському). Спільні ТГ описаних словників є наслідком одного й того ж процесу індустріалізації війни. В обох працях яскраво виражені технологічні блоки, зокрема ТГ «Військова хімія та хімічний захист» і «Озброєння, військова техніки та боєприпаси» (наприклад: українське *танк* і японське タンク, *tanku*). Це доводить, що тогочасна глобальна індустріалізація породила універсальну концептуальну матрицю. Попри спільну назву ТГ «Ідеологія та світоглядні концепти», розбіжність між двома системами полягає в духовно-політичній площині. В українському словнику зосереджена номенклатура комуністичної ідеології (політвідділ, політкерівник, Ленінський куток), тоді як японський реєстр спирається на релігію шінто та культ служіння сюзерену (Імператорський дім (帝室, *teishitsu*); святилище Ясукуні (靖國神社, *Yasukuni jinja*).

В українському реєстрі наявні дві відмінні ТГ: «Статутні команди», що підкреслює польовий характер словника та «Фізична підготовка та спорт», про радянський утилітарний культ фізичної витривалості. Японський словник натомість має відмінну ТГ «Уніформологія та військові відзнаки», що доводить увагу імперії до візуальної ієрархії.

Зіставлення морфологічної та синтаксичної будови лексем у двох мовах також демонструє асиметрію. Українська військова терміносистема вирізняється дериваційною прозорістю, аналітизмом та актуалізацією питомого фонду. На синтаксичному рівні активно використовуються багатокомпонентні терміни-словосполучення (запобіжний механізм, цівкова коробка, бойовий розрахунок). Домінує гніздовий спосіб лексикографічного опису, за яким родові поняття (базова архісема) уточнюються видовою ознакою, здебільшого через постпозитивні прикметники. Наприклад, термін *атака* утворює розгалужене синонімічне гніздо: *атака нагла, повітряна атака, атака газова, атака мінна, атака хмарою, атака вогнеметна, атака зворотна, атака рішуча, атака крізна, навальна атака, атака фланкова, атака фронтальна*, а також дієслівні та префіксальні утворення: *відновити атаку, робити (пере-*

водити) атаку, контратака. На морфологічному рівні яскраво вираженою є деривація через суфіксацію. Для творення нових термінів активно залучені питомі суфікси *-ник* (запобіжник, мірник, набійник) та *-ач* (набивач, розвідач, подавач, замикач) (Томіленко, 2015: 91). Активно залучали лексику козацької доби для позначення військових підрозділів (*чота, рій, сотня, курінь*). Водночас відбувалася заміна запозичень: *літун* замість *авіатор*, *набійниця* замість *патронташ*, *шпиталь* замість *госпіталь* (Томіленко, 2015: 91).

Японська терміносистема епохи Шьова характеризується домінуванням канго (утворень на базі китайських морфем) із високим ступенем структурної щільності. Розгорнуті військові поняття компресуються у терміни, що складаються з 2–4 ієрогліфів (密集教練, *misshū kyōren* – *спро-йова підготовка*), що робить мову більш офіційно-канцелярською. Усунення омонімії в реєстрі довідника досягається ієрогліфічною фіксацією в дужках (エンタイ [掩體], *entai* – *укриття*, та エンタイ [援隊], *entai* – *група підтримки*). Структура японської словникової статті відзначається тим, що тлумачення виходять за межі лексикографічного опису, набуваючи форми нормативного припису. Наприклад, словникова стаття про підкомірець (エリフ [襟布], *erifu*) детально описує матеріал, форму та дає точні інструкції його носіння: скласти втричі шириною близько 4 см і обмотувати так, щоб тканина виступала над коміром приблизно на 3 мм (熊谷, 1928: 12).

Висновки. Порівняльний аналіз «Російсько-українського словника військової термінології» С. та О. Якубських (1928) та японського «Нового словника військових термінів» (兵語新辞) С. Кумагай (1928) доводить, що екстралінгвальні чинники, як от технологічна еволюція воєнного мистецтва та державна ідеологія, здатні формувати концептуальні моделі типологічно далеких мов зі спільними та відмінними елементами. Незважаючи на велику типологічну дистанцію між флективною українською та аглютинативною японською мовами, а також на використання різних систем письма, обидві лінгвокультури характеризуються майже однаковими ТГ для номінації тогочасної дійсності. Крім спільних ознак, виявлені структурні та прагматичні розбіжності ілюструють відмінні соціополітичні реалії міжвоєнного періоду.

Перспективу дослідження порівняльної характеристики військової лексики вбачено в розкритті її спільних та відмінних ознак в словниках 50–70 рр. XX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берестов А. Червоностаршинці. Вечірній Харків. 1978. 6 берез.
2. Дзюба І. М. Інтернаціоналізм чи русифікація? : довічні роздуми про стан національних відносин в Україні (1965). Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 330 с.
3. Загнітко О. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4 т. Донецьк : ДонНУ, 2012. Т. 1. 402 с.
4. Карачун В. Українська військова термінологія. Вісник Державного університету «Львівська політехніка». 2000. № 402. С. 403–406.
5. Нікуліна Н. Дискусії щодо терміна «номен» в українському та зарубіжному мовознавстві. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». 2010. № 676. С. 56–61.
6. Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. Українське термінознавство : підручник. Львів : Світ, 1994. 216 с.
7. Російсько-український словник військової термінології / упоряд. С. Якубський, О. Якубський. Харків : Держ. вид-во України, 1928. 216 с.
8. Російсько-український словник військової термінології : фотопередрук вид. 1928 р. / упоряд. О. Якубський, С. Якубський ; післямова О. Горбача. Мюнхен : Український Вільний Університет ; Архів НТШ в США, 1993. 216 с.
9. Симоненко Л. О. Термінологічна лексика в загальномовних словниках. Мовознавство. 2011. № 4. С. 12–21.
10. Томіленко Л. М. Термінологічна лексика в сучасній тлумачній лексикографії української літературної мови : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2015. 160 с.
11. Халіновська Л. Кореляція понять термін і номен в українській науково-технічній термінології. Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». 2012. № 733. С. 57–59.
12. Червоний юнак : ювілейний збірник до 10-річчя школи червоних старшин ім. ВУЦВК, 1920–1930. Харків : Вид-во Харк. міськ. ради, 1931. 92 с.
13. 胡琪.『五国対照兵語字書』の研究. 北海道大学, 2014. 179 p. DOI: <https://doi.org/10.14943/doctoral.k11592>
14. 犬飼守薫. 近代国語辞書編纂史の基礎的研究 : 『大言海』への道. 東京 : 風間書房, 1999. 786 p.
15. 兵語新辞典 / 熊谷叟治郎 監修. 東京 : 大日本教育通信社, 1928. 282 p.
16. 熊谷叟治郎. [6. p.]. Shirakaba.link. URL: <https://shirakaba.link/betula/%E7%86%8A%E8%B0%B7%E5%8F%9F%E6%B2%BB%E9%83%8E> (дата звернення: 05.06.2026).
17. 倉島節尚. 日本語辞書学への序章. 東京 : 大正大学出版会, 2008. 413 p.
18. 松井栄一. 国語辞典はこうして作る : 理想の辞書をめざして. 東京 : 港の人, 2005. 266 p.
19. 信岡資生. 明治期の兵語辞書について(1)ドイツ語を中心にして. 成城大学経済研究. 2003. № 162. P. 119–156.
20. 山田忠雄. 近代国語辞書の歩み : その模倣と創意と. 東京 : 三省堂, 1981. Vols. 1–2. 400 p.

REFERENCES

1. Berestov A. (1978) Chervonostarshyntsi. [Red commanders] Vechirnyi Kharkiv, Kharkiv, 6 berez. [in Ukrainian].
2. Dziuba I. M. (2005) Internatsionalizm chy rusyfikatsiia?: dovichni rozдумы pro stan natsionalnykh vidnosyn v Ukraini (1965). [Internationalism or Russification?: lifelong reflections on the state of national relations in Ukraine (1965)] Vydavnychiy dim "Kyievo-Mohylianska akademiia", Kyiv, 330. [in Ukrainian].
3. Zahnitko O. (2012) Slovnyk suchasnoi linhvistyky: poniattia i terminy: u 4 t. [Dictionary of modern linguistics: concepts and terms: in 4 volumes] DonNU, Donetsk, Vol. 1. 402. [in Ukrainian].
4. Karachun V. (2000) Ukrainska viiskova terminolohiia. [Ukrainian military terminology] Visnyk Derzhavnoho universytetu "Lvivska politekhnikha", Lviv, 402. 403–406. [in Ukrainian].
5. Nikulina N. (2010) Dyskusii shchodo termina "nomen" v ukrainskomu ta zarubizhnomu movoznavstvi. [Discussions on the term "nomen" in Ukrainian and foreign linguistics] Visnyk Nats. un-tu "Lvivska politekhnikha", Lviv, 676. 56–61. [in Ukrainian].
6. Panko T. I., Kochan I. M., Matsyuk H. P. (1994) Ukrainske terminoznavstvo: pidruchnyk. [Ukrainian terminology: textbook] Svit, Lviv, 216. [in Ukrainian].
7. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk viiskovoi terminolohii [Russian-Ukrainian dictionary of military terminology] (1928) / uporiad. S. Yakubskiy, O. Yakubskiy. Derzh. vyd-vo Ukrainy, Kharkiv, 216. [in Ukrainian].
8. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk viiskovoi terminolohii: fotopredruk vyd. 1928 r. [Russian-Ukrainian dictionary of military terminology: photoreprint of the 1928 edition] (1993) / uporiad. O. Yakubskiy, S. Yakubskiy ; pisliamova O. Horbacha. Ukrainskyi Vilnyi Universytet ; Arkhiv NTSh v SShA, Miunkhen, 216. [in Ukrainian].
9. Symonenko L. O. (2011) Terminolohichna leksyka v zahalnomovnykh slovnykakh. [Terminological vocabulary in general language dictionaries] Movoznavstvo, Kyiv, 4. 12–21. [in Ukrainian].
10. Tomilenko L. M. (2015) Terminolohichna leksyka v suchasniy tлумachniy leksykohrafiy ukrainskoi literaturnoi movy: monohrafiia. [Terminological vocabulary in modern explanatory lexicography of the Ukrainian literary language: monograph] Foliant, Ivano-Frankivsk, 160. [in Ukrainian].
11. Khalinovska L. (2012) Koreliatsiia poniat termin i nomen v ukrainskii naukovo-tekhnichnii terminolohii. [Correlation of the concepts of term and nomen in Ukrainian scientific and technical terminology] Visnyk Nats. un-tu "Lvivska politekhnikha", Lviv, 733. 57–59. [in Ukrainian].
12. Chervonyi yunak: yuvileinyi zbirnyk do 10-richchia shkoly chervonykh starshyn im. VUTsVK, 1920–1930. [Red youth: anniversary collection for the 10th anniversary of the school of red commanders named after VUTsVK, 1920–1930] (1931) Vyd-vo Khark. misk. rady, Kharkiv, 92. [in Ukrainian].
13. 胡琪 (2014)『五国対照兵語字書』の研究. [A Study of the "Five-Language Comparative Dictionary of Military Terms"] 北海道大学, Sapporo, 179. DOI: <https://doi.org/10.14943/doctoral.k11592> [in Japanese].

14. 犬飼守薫 (1999) 近代国語辞書編纂史の基礎的研究 : 『大言海』への道. [Fundamental Study on the History of Modern Japanese Dictionary Compilation: The Road to "Daigenkai"] 風間書房, Tokyo, 786. [in Japanese].
15. 兵語新辞典 [New Dictionary of Military Terms] (1928) / 熊谷叟治郎 (監修). 大日本教育通信社, Tokyo, 282. [in Japanese].
16. 熊谷叟治郎 (n.d.). Shirakaba.link. URL: <https://shirakaba.link/betula/%E7%86%8A%E8%B0%B7%E5%8F%9F%E6%B2%BB%E9%83%8E> (access date: 05.06.2026). [in Japanese].
17. 倉島節尚 (2008) 日本語辞書学への序章. [Introduction to Japanese Lexicography] 大正大学出版会, Tokyo, 413. [in Japanese].
18. 松井栄一 (2005) 国語辞典はこうして作る : 理想の辞書をめざして. [This is How Japanese Dictionaries are Made: Aiming for the Ideal Dictionary] 港の人, Tokyo, 266. [in Japanese].
19. 信岡資生 (2003) 明治期の兵語辞書について(1)ドイツ語を中心にして. [On Military Dictionaries of the Meiji Period (1) Focusing on German] 成城大学経済研究, Tokyo, 162. 119–156. [in Japanese].
20. 山田忠雄 (1981) 近代国語辞書の歩み : その模倣と創意と. [The Progress of Modern Japanese Dictionaries: Their Imitation and Originality] 三省堂, Tokyo, Vols. 1–2. 400. [in Japanese].

Дата першого надходження статті до видання: 03.08.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 07.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 25.09.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

